

DRIEPAS

Jaargang 8, nummer 1, april 1991

HISTORISCHE KRING DUIVEN, GROESSEN, LOO

DRIEPAS

De DRIEPAS is het verenigingsblad van de Historische Kring Duiven Groessen-Loo. Het verschijnt drie tot vier keer per jaar. Artikelen mogen alleen overgenomen worden na schriftelijke toestemming van de auteur en met bronvermelding.

Abonnementsprijs f. 10,--, voor postabonnees f. 12,50 per jaar, bij vooruitbetaling te voldoen op onderstaande bank- of girorekening. Voor leden van de Historische Kring gratis. Losse nummers f. 4,00.

Het lidmaatschap van de Historische Kring bedraagt per jaar f 22,50, buiten de Gemeente Duiven f 25,= (wegens postbezorging), over te maken op postgiro 49 23 697 of Rabobank rekeningnummer 31.54.07.484 t.n.v. de Historische Kring Duiven Groessen Loo te Duiven.

Secretariaat:

A.Th.J. Boss
van Dorth tot Medlertsraat 5
6921 AT D U I V E N

Redactie DRIEPAS:

W.F.W.M. van Heugten, Duiven
Th.M.J. Jonker, Loo

Redactieadres:

zie secretariaat Historische Kring

ISSN: 0921-5549

DRIEPAS

Bij de omslag:

St. Antonius onder het baldekijn.
Interieur van de kerk te Loo in 1939.

Tekening: Prof.Dr.W.J.Th. Peters.

(Zie artikel: Drie Latijnse inscripties in Loo)

HOE HET IN DUIVEN TOEGING - DEEL II

Onder deze titel verscheen in 1980 in NEERLANDS VOLKSLEVEN (jrg.30, nr.3/4) een artikel over gebruiken in het Duivense gemeenschapsleven tussen 1900 en 1950. De auteur is de ons ook uit diverse publicaties in de DRIEPAS bekende J.Th.M. Giesen van het streekarchivariaat. De redactie dankt de heer Giesen voor de toestemming om een bewerking van zijn opstel in dit tijdschrift op te nemen.

Vervolgen wij met de overige boerengebruiken, buiten buurtverband, dan wijzen wij eerst op het feestelijk binnenhalen van de graanoogst. De laatste kar of wagen vol werd vroeger geheel versierd. In later tijd bleef het bij het plaatsen van een tak, maar het drinken van een paar borrels hield men in ere. Aardig was het vlechten van een krans van landbouwgewassen vermengd met veldbloemen, die aan de boer werd aangeboden met de woorden:

Boer, hier is 'n krans,
hi'j is gewassen op ow land.
't Is ons niet te doen um giften of gaven,
mor um ons 't kèèlgat te laven.

In de tijd van het beëindigen van de oogst viel een belangrijk gebeuren: de kermis. Dat betekende - en betekent nog steeds - drie dagen lang feest voor de gehele gemeenschap. Het werk bleef rusten, afgezien van de noodzakelijke veeverzorging uiteraard. Men trok veelal naar de zalen in 't dorp, waar ook gedanst werd. Van elders kwamen de niet meer thuis wonende kinderen om de kermis mee te vieren. Omdat het schuttersfeest met zijn koningschieten, prijsschieten en vendelen ook met de kermis samenviel, was er dubbel vertier.

Het kermisseizoen werd door Loo ingezet en wel op de eerste zondag na Maria Hemelvaart (15 augustus). Duiven volgde op de laatste zondag van augustus. Groessen hield kermis op zondag na het feest van Kruisverheffing (14 september). Zoals gezegd duurde de kermis drie dagen, dus tot en met dinsdag. Eertijds bestond daarnaast nog een kleine kermis: in Groessen op Drievuldigheidzondag (de eerste zondag na Pinksteren) en in Loo op de laatste zondag van juli, na de processie door het Buske. Blijkbaar werd

dit te veel van het goede, of liever gezegd: doordat geregeld drankmisbruik voorkwam, zelfs voordat de processie was afgelopen, ging men over tot afschaffing van de kleine kermissen.

Van oorsprong was de kermis een kerkelijk feest, dat met een Sacramentprocessie gepaard ging. In Duiven en Loo is dat nog steeds het geval. Groessen behield zijn "Grote Umdracht" op Drievuldigheidszondag, ook nadat de kleine kermis was afgeschaft. Talloos velen liepen biddend en zingend onder klokgebeier langs de traditionele, met meien en wimpels versierde route, waarlangs vier rustaltaren waren opgesteld. Men ging als lid van kerk- of armbestuur, gemeentebestuur, zangkoor, schutterij, standsorganisatie (de vaandels werden natuurlijk meegedragen!), als bruidje of bij de schoolkinderen, of individueel. De buurtgeestelijken waren voor zover mogelijk ook aanwezig. Na het plechtige slotlof gingen de kermisvermakelijkheden open.

Ook andere dagen, zoals Sacramentsdag en de Kruisdagen, gaven aanleiding tot het houden van processies. In dit verband moet ook het feit vermeld worden, dat Loo bekendheid genoot als bedevaartplaats. Op de laatste zondag van juli werd Maria aldaar bijzonder vereerd. In processie trok men om de kerk en naar het Buske, waar een preek werd gehouden. Met name vanuit Huissen, Angeren, Gendt, Arnhem en Velp werd deze devotie gevoed.

Als verpozing op de zondagen beoefenden de jongelui graag het meetje gooien. Een van de varianten van dit geliefde spel, dat overigens door ouderen ook niet versmaad werd, kan als volgt worden omschreven. Op de grond was een halve cirkel getekend. In het midden van de middellijn was losjes een cent in de grond gestoken. Van een afstand van ongeveer vier meter probeerden de deelnemers deze cent met een andere cent om te gooien. Wie daar in slaagde, was winnaar van alle centen die in de halve cirkel lagen. De centen, die er buiten lagen, werden binnen de pot gelegd, een ervan werd weer rechtop gezet en de volgende ronde kon beginnen. Een vergelijkbaar tijdverdrijf vormde het bakgooien, dat met stenen en centen werd gespeeld. Heel anders van aard was het polsstokspringen, waartoe vooral het Duivense Broek genoeg gelegenheid bood. Tot circa 1910 trof men bij verscheidene café's een beugelbaan aan. En in het winterseizoen was menigeen voor het kaartspel te vinden: solokaarten, klaverjassen, kruisjassen en voor de jongeren zwartepieten, eenendertigen en eenentwintigen.

Als element van het volksleven kan zeker ook het verschijnsel bespreken worden aangemerkt. Beter vertrouwd met paranormale krachten dan in onze dagen en anderzijds - al was het maar om financiële redenen - minder

geneigd om de dokter of dierenarts te raadplegen, deed de bevolking in veel gevallen een beroep op hen, die de gave van het bespreken of bestrijken bezat. Bij verstuikingen, neusbloedingen, kiespijn, wratten, onstekingen, spruw, alsmede bij verscheidene kwalen van het vee kon op deze wijze dikwijls afdoende soelaas gevonden worden. Vele verhalen hierover zijn nog in omloop. De gave kon, als er om werd gevraagd, op een ander worden overgedragen.

(wordt vervolgd)

J.Th.M. Giesen, Zevenaar.

EEN BEGRAFENIS IN DE JAREN TWINTIG

De heer Willem Ebbers, die begin mei 84 jaar wordt, bracht het grootste gedeelte van zijn leven door op de Eng. In dit nummer van DRIEPAS worden zijn herinneringen aan een begrafenis in de jaren twintig van deze eeuw afgedrukt. Hij heeft ze zelf opgeschreven. Om niets aan zijn verteltrant te ontnemen zijn alleen bepaalde woorden in de huidige spelling geschreven.

Een van de bewoners van de Eng is overleden. Op dezelfde grond waar zeventig jaar eerder zijn wieg stond en hij ook zijn hele leven woonde. De twee naaste bureu, noaber genoemd, komen de familie condoleren en hun diensten aanbieden. Zoals dat al eeuwen hier 't gebruik is. Een van de zoons geeft aan 't Gemeentehuis de dood van zijn vader aan. Een regeling die nog uit de vorige eeuw dateert, dat dit door een man moet geschieden. Dan aan de Pastorie waar de datum en tijd (van de uitvaart) is vastgesteld. Een van noaber is naar timmer en aannemer Boss, ook een van de buurtbewoners, geweest; die komt de maat nemen van de kist en van wat voor hout hij die maken zal. De noaber hebben inmiddels overlegd welke taken ieder op zich neemt. Er is nog geen telefoon op de Eng dus (gebeurt) alles op de fiets. Eén gaat naar Arnhem naar drukkerij van Maastricht voor 't drukwerk en naar stalhouderij Voetman om en lijkwagen met twee zwarte paarden en een zwart rijtuig met een paard. Die zijn dan ook

volgens afspraak om tien uur op de afgesproken datum aanwezig en worden dan door een van de noaber van koffie en één borrel voorzien. De andere buurman gaat de familie in de omgeving in kennis stellen; daar is een lange dag mee gemoeid. Inmiddels is de koster 't bericht op (komen) halen hoe de familie 't bekend wenste te maken. Bij ons deed dat in die dagen de doodgraver zo genaamd daar hij 't graf maakte. Bij ons in 't dorp droeg die man een zwart pak door zon en regen verkleurd, maar wat bij mij het meeste indruk maakte: hij droeg daarbij een extra hoge hoed, daar was een tule sjaal omgenaaid en dat wapperde in de wind achter hem als hij door 't dorp fietste om zijn boodschap huis aan huis voor te lezen. De fiets was alleen voor de buitenwijken. Ieder keer dat briefje weer uit zijn broekzak gehaald; op het laatst een vodje met potlood geschreven en onleesbaar liet hij 't wel zien maar kende de boodschap uit z'n hoofd: hoe en wanneer uitvaart.

En iedere avond daarvoor is 't om zeven uur rozenhoedje bidden aan 't sterfhuis, dan de Litanie van Allerheiligen nog na. Dit voorbidden deed iemand met een heldere stem daar dit gebeurde geknield voor de stoel. Eén van die avonden bad een voor die minder goed zag of lezen kon. Een paar namen uit de Litanie waren al moeilijk uitgesproken, toen hoorde al weer zo'n rare 'bid voor ons' ! Die avond was 't daarmee uit !

De gehele buurt is daar zo veel mogelijk bij aanwezig. Dan wordt er koffie geschonken en na gepraat. Tegen negen uur gaan allen naar huis, na bij de overledenen nog staande een Onze Vader en Weesgegroot gebeden (te hebben). Dat gebeurde zo al de drie avonden.

De dag van de begrafenis komen de dragers; dat zijn mensen die daarvoor gevraagd zijn. De dragersvereniging bestond hier nog niet. De noaber zorgen dat ieder die dat wil koffie krijgt. De familie, die de H. Communie wil ontvangen, blijven nuchter: een hele opgaaf. De vrouwelijke familieleden zijn geheel in 't zwart gekleed. Ook de oudere mannelijke leden, meestal in hun trouwkostuum. De jongere zonen dragen een zwarte band van 10 cm breed om hun linkerarm en een zwarte horlogeketting aan hun zakhorloge en een zwarte vilthoed.

De koetsiers, die al van Arnhem komen, krijgen één borrel na de koffie. Inmiddels zijn de familie, buurt enzovoort allen aan 't sterfhuis en wordt er gebeden en de kist gesloten en door 't opgeschoven raam naar buiten, naar de lijkkoets gedragen. De dragers lopen langs de koets, achter de koets de mannelijke familie, die de afstand kunnen lopen. Daarna volgen de kapkarretjes waarin plaats voor vier personen is.

W. Ebbers, Duiven

'EEN BEST MISBOECK IN ROOD GEBONDEN'

Verdwenen 18de eeuws kerkzilver uit Duiven, vervaardigd door de zilversmid Brinkman te Kleef.

Voordat de huidige staatkundige grenzen in het jaar 1816 waren getrokken verkeerde de Liemers in een merkwaardige positie. Omringd door Gelders gebied waren de inwoners zowel op Gelderland als op Kleef gericht. Dit heeft tot gevolg dat men toendertijd voor het aanschaffen van duurzame gebruiksgoederen en kunstvoorwerpen even gemakkelijk naar het nabijgelegen Arnhem als naar Kleef, Emmerik of Kalkar ging. Zo komt het dat men thans in de Liemerse kerken beelden aantreft van de Nederrijnse beeldensnijders uit de periode van de laatgotiek en zilverwerk van bijvoorbeeld de Kalkarse edelsmid Rabanus Raab. Veel kunstvoorwerpen zijn echter in de loop van de tijden uit de Liemerse kerken verdwenen; gestolen of verkocht. Meestal is niet meer te achterhalen wat er precies aan beelden, kerkgewaden en kerkzilver geweest is en wie de makers waren: de namen van de makers zijn met hun werk verloren gegaan. In een enkel gelukkig geval blijkt het werkstuk weliswaar verloren gegaan, maar duikt de naam van de maker op in de oude archieven. Dit is nu het geval voor de Kleefse edelsmid Brinkman, die in de jaren tachtig van de 18de eeuw zilverwerk voor de Duivense kerk gemaakt heeft.

Jacobus Phillipus Heijndendaal was tussen 1777 en 1805 pastoor van de St. Remigiusparochie van Duiven. Bij zijn komst in 1777 trof hij de kerk en pastorie in een desolate toestand aan. Met de nodige voortvarendheid begon hij de zaken weer op orde te brengen en schafte hij het nodige voor de kerk aan. Daarmee was nogal wat geld gemoeid en vooral het feit dat hij in bepaalde gevallen zelf geld had voorgesloten, zette in de kleine dorpsgemeenschap nogal wat kwaad bloed. Tegen het einde van zijn pastoraat werd hij er steeds vaker van beschuldigd dat hij de parochie slecht gediend zou hebben en veel voor eigen zak gewerkt zou hebben. Om zich tegen deze aantijgingen te verweren stelde hij in 1799 een verweerschrift op, dat hij stuurde aan rechter Gantesweiler te Zevenaar (1). Daarin verdedigt hij zijn doen en laten en geeft hij een financiële verantwoording vanaf het begin van zijn pastoraat in 1777. Zonder de exacte datum of het jaar te noemen schrijft hij: *In mijn Tijd aan de Kerk besorgt een best Misboeck in rood gebonden à Cleve en van den Silversmit Brinkman beslaagen met swaare silvere Plaat en (slooten?) betaeld met 116 gulden 4 stuivers waertoe gegeven heeft de WelEerw Hr Pastor Boom en juffrouw*

*Veldkamp à Amsterdam 30 fl, de overige 86 4 heb ik ex meis voldaan.
Iets verderop staat: item aen een oude silvere Kelk de voet al te laag zijnde
een hoogere dito silvere voet bij Brinkman te Cleve laeten maaken.*

De vraag komt op welke Brinkman hier bedoeld is. Volgens W. Scheffer (2) waren er in de jaren 1785/86 te Kleef twee edelsmeden met de naam Brinkman (Brinckmann) werkzaam, namelijk Johannes Wilhelmus Brinkman (Johann Wilhelm Brinckmann) en Amandus Franciscus Brinkman (Brinckmann). In de catalogus Klevisches Silber (3) worden evenwel drie Brinckmannen genoemd, die allen broers van elkaar waren en alle in deze periode als edelsmid werkzaam waren. Uit de aangehaalde Duivense acte valt helaas niet op te maken welke van deze gebroeders het werk heeft uitgevoerd. Daar zowel uit de catalogus als ook uit het artikel van P. Dyckmans over de familie Brinkman (4) Johan Willem (geb. 1751) als de belangrijkste naar voren komt, is het waarschijnlijk dat hij het Duivense werk gemaakt heeft.

Voor dezelfde periode vermeldt pastoor Heijndendaal nog een andere uitgave voor zilverwerk ten behoeve van de Duivense kerk:

*een silveren com. (= communie) Kop verguld en op een koopere voet door
Pater Rector à Griethuijsen laate maaken 45 fl.*

de vorige Com. Kop van Kooper was gestoolen.

Helaas is het eerste deel van deze mededeling niet al te duidelijk. Heeft een onbekende Pater Rector uit Griethuisen dit werk laten uitvoeren of heeft de bewuste Pater dit werk te Griethuisen laten uitvoeren? Het tweede deel van deze mededeling laat niets aan duidelijkheid over: het geeft een van de oorzaken aan waarom er thans nog zo weinig echt oud kerkzilver over is.

W. van Heugten, Duiven.

1. Rijksarchief in Gelderland, Arnhem, Rechterlijke archieven van de voormalige Kleefse enclaves, inv.nr. 2882-b.
2. W. Scheffer; Goldschmiede des Rheinlandes, Berlin, 1973, blz. 335.
3. Klevisches Silber, Ausstellungskatalog, heraus, Guido de Werd, Kleve, 1978, blz. 20.
4. P. Dyckmans; Die Familie Brinckmann in Kleve im Jahre 1790, Kalender für das Kleverland 1972, blz. 48-50.

DRIE LATIJNSE INSCRIPTIES IN LOO, TWEE GLASHELDERE EN EEN ZEER DUISTERE

In de kerk van Loo zijn in de noordelijke zijkapel in de noordmuur twee witmarmeren platen ingemetseld, beide met een Latijnse inscriptie, waarvan de letters in het marmer uitgehakt zijn en daarna verguld. Beide platen zijn 83,8 cm breed en 59,5 cm hoog. Ze zijn voorzien van een rechte lijst gevormd door een vierpas met een rozetje erin, alles in het marmer gegrift en verguld zoals de letters.

Op de rechter plaat (afb. 1) staat:

R^{mus} in Chr^o Pater ac Dominus
Dom: ANDREAS IGNATIUS
Archi = Episcopus Ultrai
hanc Solemniter Ecclesiam consecrare
dignatus est A^o Dⁿⁱ 1875
atque hic erigi iussit Lapidem
in Honorem dulcissimae
MATRIS SS^{mi} CORDIS IESU

De vertaling luidt als volgt:

De Zeereerwaarde Vader en Heer in Christus
De Heer: ANDREAS IGNATIUS
Aartsbisschop van Utrecht
heeft deze Kerk plechtig willen inwijden
in het jaar des Heren 1875
en heeft hier een Steen laten aanbrengen
ter Ere van de allerzoetste

MOEDER VAN HET ALLERHEILIGST HART VAN JEZUS

Andreas Ignatius, wiens familienaam Schaepman was, is aartsbisschop van Utrecht geweest van 9 maart 1868 tot aan zijn dood op 19 september 1882. Merkwaardig is dat de kerkpatroon St. Antonius Abt niet genoemd wordt. Dit heeft te maken met de devotie tot O.L. Vrouw van het H. Hart, die in de nieuwe Kerk bevorderd wordt. Nu heeft het lot gewild dat Antonius, die vóór de restauratie hoog op een console en onder een baldakijn tegen de oostmuur van de kerk geplaatst was, nu schuin onder de wij-inscriptie op de vloer staat, waar hij bescheiden lijkt te wijzen op zijn functie.

Afb. 1 Inscriptie van de kerkwijding te Loo

Afb. 2 Inscriptie ter ere van O.L. Vrouw te Loo

Op de linker plaat (afb. 2) staat

Dignare me laudare Te
dulcis Mater
Sanctissimi Cordis
I. Capri
Internuntius

De vertaling luidt:

Sta mij toe dat ik U prijs
zoete Moeder
van het Allerheiligste Hart
I. Capri
Internuntius

Onder de tekst is gestileerd rankwerk ingegrift, verguld zoals de letters en de omlijsting.

Het gaat hier om Giovanni Capri, die van 1874 - 1879 pauselijk internuntius in ons land was.

Verder vindt men in Loo een Latijnse inscriptie ingemetseld in de schuur van de ten oosten van de kerk gelegen boerderij Het Valkenhof, aan de straatzijde boven het zolderluik, op een moeilijk van dichtbij te fotograferen plaats. De letters zijn uitgehouwen in een plaat hardsteen, \pm 60 cm breed en \pm 36 cm hoog. Parallel aan de rand loopt een lijstje bestaande uit rechte groeven die op de hoeken verbonden worden door kwartcirkels. Onder het inschrift zijn twee eenvoudige ranken ingekapt.

De tekst, geheel in hoofdletters, is:

HUC ITA ME
TRANSTULIT ET PENITE INNOVAVIT
VENERABILIS PASTOR
I.A. DERCKSON

Tussen HUC en ITA staat een klein Grieks kruisje.

De vertaling luidt:

Hierheen heeft mij zo
overgebracht en volledig vernieuwd
de eerwaarde pastoor
I.A. Derckson

De volgende letters zijn iets groter: U, C, I, M, U, L, I, I, V, V, I, V,

I, L, I, I, D, C. Ze staan tevens voor Romeinse cijfers, waarbij we de U moeten zien als V. Tellen we deze cijfers op, dan komen we aan 1832. Dit moet het jaar zijn, waarin de steen van het opschrift voorzien werd.

De steen is volgens mondelinge overlevering afkomstig van de meer in de richting van de kerk gelegen voorgangster van de huidige boerderij, die in 1924 gebouwd is. Waarom de steen daar zat, blijft een raadsel zolang we niet weten wie pastoor Derckson was. Met de kerk van Loo is hij niet in verband te brengen. Een vermoeden dat hij verbonden geweest zou zijn aan de Sint-Walburgkerk in Arnhem, die vroeger eigenares was van de landerijen van Het Valkenhof, kon niet bevestigd worden. Naspeuringen in Arnhem, waar veel archiefmateriaal in de oorlog verloren is gegaan, leverde tot nu toe niets op. Ook blijft een raadsel war de steen zich vóór de ingreep van de pastoor in kwestie bevond en waarvoor hij in zijn oorspronkelijke functie diende. Men zou aan een altaarsteen kunnen denken. De reverentie waarmee het stuk behandeld is, wijst in die richting.

Met dank aan de heer Th.M.J. Jonker, die de foto's in de kerk gemaakt heeft, en aan de heer J.B.M. Evers, die mij hielp bij het lezen van de inscriptie op Het Valkenhof.

W.J.Th. Peters, Nijmegen.

HET DIALECTHOEKJE (1)

In de komende afleveringen zal een aantal korte artikeltjes over het dialect verschijnen. Deze stukjes zijn allereerst bedoeld om de autochtone bewoners te laten genieten van hun dialect. Voor de nieuwkomers in de gemeente vormt het een kennismaking.

In de eerste aflevering gaat dhr H. Driessen Oud-Groessenaar maar wonende te Druten in op de verschillende manieren van voort bewegen.

1) Manieren van voortbewegen

Naast de algemeen in het Nederlands gebruikelijke woorden als gaan, lopen, stappen, rennen, draven, enzovoort, kent men in Groessen de volgende woorden en begrippen voor voort bewegen.

Het gebruik van de onderstaande woorden is wellicht anders of worden in een ander verband gebruikt dan hier is aangegeven. Uw opmerkingen, commentaar en aanvullingen zijn van harte welkom bij de redactie.

1	baje	Now liep ie toch mette schone klump dur de modder te baje (knaje).
2	banjere	Wie het doar now tusse de plante lopen te banjere ?
3	bère	Ho! nie met de smèrege schoen 't huus ien bère .
4	besseme	Doar kump te weer aanbesseme. D'r is zeker hoas bi'j!
5	bössele	Doar kump te weer bössele. D'r is zeker hoas bi'j!
6	geisele	Doar kump te weer aangeisele. D'r is zeker hoas bi'j!
7	gespele	Doar kump te weer aangespele. D'r is zeker hoas bi'j!
8	dwalme	Ze liepe d'r doelloos rond te dwalme.
9	flère	Schielek is ze weer weggeflèrd.
10	hompele	Muujzaam is tie weggehompeld
11	juchte	
12	kleppe	Holde gillie is op metta ien en uitkleppere
13	knaje	
14	rönne	Schei uut jonges metta hen en weer gerön
15	schungele	Wel 'n ketier liep ze doar hen en weer te schungele
16	slofhakke	
17	slakkere	Bezaope zin de kerls nor huus geslakterd
18	smokse	Woar is ze now zo gaw weer hèrgesmoks
19	snieke	Now isse toch stiekum weggesniek !
20	stalpe	Loop niet over de vloer te stalpere, de blage worde d'r wakker van.

- 21 smère Woar is ze now zo gaw weer hèrgesmèèrd
22 stōōkere
23 stiepere

H. Driessen, Druten

DE ZWIJGENDE TOL

In de 18e eeuw behoorde een reis naar Kleef tot een van de uitstapjes die de betere standen in de Hollandse stadjes zich konden permitteren. Van een aantal van dergelijke reizen zijn verslagen bewaard gebleven waarin ook de toenmalige Kleefse dorpjes Duiven, Groessen en Loo voorkwamen of vermeld werden. Interessant zijn bepaalde wetenswaardigheden die de reizigers zijn opgevallen. Dat is bijvoorbeeld het geval in een reisbericht van een viertal Utrechtenaren die in mei en juni 1720 het Kleefse land bezochten. Hun terugreis leidde over Emmerik naar Elten. Op 2 juni 1720 ging men in Elten ter kerke en bezocht men het Observantenklooster van de Minderbroeders. Vandaar reed men per sjees naar Zevenaar, waar men aan de stadspoort tol moest betalen. Tussen Zevenaar en Duiven stond een grote paal met een bord "Den Swigende Tol, wie die niet voldoet verbeurt zijn lijf en goed".

We hebben hier te maken met een zogenaamde zwijgende tol. Naast gewone tolleren die uitgerust waren met een slagboom en tolhuisje waarin de tolgaarder woonde, waren er onbemande of "zwijgende" tolleren. Men werd daar niet staande gehouden en aangesproken om tol te betalen. Bij de zwijgende tol moest men zelf actie ondernemen en de tolgaarder gaan zoeken om het verlangde geldbedrag te voldoen. De maatregelen bij niet nakomen van de tolplicht waren niet mis. Men riskeerde 'lijf en goed', een andere straf dan een acceptgirokaart via de post!

W. van Heugten, Duiven

DUIVEN VANUIT DE LUCHT

Sinds juni 1990 is de Historische Kring in het bezit van een serie luchtfoto's, die in mei 1966 in opdracht van de Dienst van het Kadaster en de Openbare Registers in Apeldoorn is gemaakt.

Naar aanleiding daarvan enige achtergrond-informatie omtrent de luchtfotografie.

De ontwikkeling van de luchtfotografie

De mensen hebben altijd al hun omgeving willen zien. Een van de middelen om dit te doen is een hooggelegen punt opzoeken. In het bijzonder legeraanvoerders beklommen heuveltoppen en kerktorens op om de bewegingen van hun tegenstanders gade te slaan en hun strategie te bepalen.

Aan het einde van de achttiende eeuw werd in Frankrijk de luchtballon uitgevonden. Al in 1793 gebruikte het Franse leger waarnemingsballons, die aan kabels bevestigd waren. Napoleon gebruikte deze verplaatsbare waarnemingsposten op zijn veldtochten in Italië en Egypte. Ook in de Amerikaanse burgeroorlog hebben deze ballons hun waarde bewezen. De waarnemers, die in deze ballons en later ook in vliegtuigen zaten, konden alleen met het oog waarnemen. Alle belangrijke informatie werd dan op kaarten of in schetsen vastgelegd. Het was een weinig nauwkeurige methode; men vergat wel eens waar men moest kijken of men zag - naar achteraf bleek - belangrijke details over het hoofd. Toen de fotografie zich voldoende ontwikkeld had, werden er camera's mee naar boven genomen, die elk detail op de foto konden vastleggen. Deze werden dan op de grond gelezen of beter gezegd "geïnterpreteerd".

Men kan het interpreteren vergelijken met kaartlezen, met het grote voordeel dat de luchtfoto's de meest recente gegevens weergeven, terwijl de gegevens op de kaarten vaak verouderd zijn.

Bij de luchtfotografie en bij kaarten gebruikt men het begrip "schaal". Als bij een foto staat "de schaal is 1 : 10.000" dan betekent dat, dat elke afmeting in werkelijkheid tienduizend maal zo groot is. De schaal van de foto's, die in ons bezit zijn, is 1 : 8000. Alleen bij verticaal genomen foto's spreekt men van schaal. Er worden ook foto's zijdelings uit een vliegtuig, in vogelvlucht, gemaakt, "obliques" genoemd. Ze geven een goed beeld van het landschap; de voorgrond komt duidelijk uit, terwijl de achtergrond vager wordt. Omdat de voorgrond groter is dan de achtergrond

kan men bij "obliques" niet van schaal spreken.

De verticale foto's worden gemaakt door een camera loodrecht naar beneden te richten. Het vliegtuig gaat enige malen over een bepaald gebied heen en weer en maakt een reeks foto's, die elkaar voor 60% bedekken of "overlappen". Zo'n serie foto's wordt een "run" genoemd. De runs liggen meestal boven elkaar (van noord naar zuid), zodat je een heel gebied in beeld hebt. Omdat de foto's een overlap van 60% hebben, kunnen ze stereoscopisch bekeken worden.

Foto's vertonen een vlak beeld, ze zijn twee-dimensionaal. Wij ervaren de ons omringende wereld als ruimtelijk, drie-dimensionaal. Ieder oog neemt het zelfde object waar, maar uit een enigszins verschillende standpunt. Beide iets van elkaar verschillende netvliesbeelden vloeien in ons bewustzijn samen tot een ruimtelijk beeld. Dat kunnen we met foto's imiteren. Wanneer we twee foto's van een zelfde onderwerp nemen, die elk vanuit een iets ander punt genomen zijn, kunnen we het drie-dimensionaal zien nabootsen. Als we zorgen dat het linker oog de linker foto en het rechter oog de rechter foto ziet, krijgen we diepte in de foto. Als hulpmiddel gebruikt men hiervoor een stereoscoop of stereokijker.

Vooral tijdens de Eerste Wereldoorlog hebben beide oorlogvoerende partijen de waarde van de luchtfotografie ingezien en onderzoeken daarvan de mogelijkheden. De eerste camera's zijn loodzwaar en moeten - met alle risico's vandien - door de waarnemer-fotograaf over de rand van de cockpit gehangen worden.

Na de oorlog verliest men de interesse voor de militaire fotoverkenning. Maar anderen, zoals geologen, archeologen en kartografen raken geïnteresseerd in de luchtfotografie.

Als in de jaren dertig de dreiging van Nazi-Duitsland groter wordt, leeft de interesse bij de Engelse en Franse legerleiding weer op.

In het begin van de Tweede Wereldoorlog is het resultaat van de fotoverkenningen nog teleurstellend. De verkenningsvliegtuigen vliegen te laag en te langzaam, waardoor ze een gemakkelijke prooi zijn voor de vijandelijke jachtvliegtuigen en het afweergeschut. Maar als de vliegtuigen hoger kunnen vliegen, bevriezen de camera's en zijn de details op de foto's niet meer zichtbaar. In de loop van de oorlog worden deze problemen opgelost en wordt er in toenemende mate en met succes gebruik gemaakt van deze verkenningsmethode.

Aan het einde van de oorlog beschikken de geallieerde luchtmachten over

duizenden en duizenden luchtfoto's. Als de oorlog is afgelopen, wil men ze allemaal vernietigen. Dat is tenslotte niet gebeurd, de collectie is gered en bevindt zich nu in de Kartografische Bibliotheek van de Stichting voor Bodemkartering te Wageningen en bij de Topografische Dienst te Emmen. De foto's worden voornamelijk gebruikt om bodemkundige verschijnselen te bestuderen.

Er worden nog steeds luchtfoto's gemaakt. De luchtmacht maakt regelmatig fotoverkenningsvluchten en ook commerciële instellingen maken luchtfoto's voor allerlei doeleinden. Een bekend bedrijf, die al voor W.O. II luchtfoto's maakte, is KLM Aerocarto.

De foto's, die nu in ons bezit gekomen zijn, zijn gemaakt in opdracht van de afdeling Fotogrammetrie van het Kadaster. Ze zijn gebruikt om de kadasterkaarten weer up-to-date te maken.

R.M. Gerritsen, Duiven.

Geraadpleegd: G. Staal en R.P.G.A. Voskuil, Een blik op bezet gebied, 1980.
Dienst van het Kadaster en Openbare Registers, afd. Fotogrammetrie.

GEDWONGEN HUWELIJKEN

Bijdrage tot een discussie

Dankzij het werk van wijlen W. Zondervan beschikt het streekarchivariaat "De Liemers en Doesburg" over historische gezinsbladen betreffende de plaatsen, die vallen onder de zorgen van het streekarchivariaat. De hieraan ontleende gegevens over Duiven zijn door A.J. Schuurman gebruikt voor een studie naar de bevolking van deze plaats. Hoe het resultaat van dit onderzoek in de literatuur terecht komt en als bron wordt gebruikt, vertelt P.A.J. Meulendijks in DRIEPAS, jaargang 7 no.3 (december 1990). Een opmerkelijk punt in de verhandeling vormt de constatering dat in de 17e en 18e eeuw nogal wat gedwongen huwelijken voorkwamen. Als verklaring hiervoor wordt een aantal mogelijke oorzaken gegeven (m.n. in de voetnoot no.14 op blz. 75) Meulendijks houdt het hierbij voor zichzelf op een open vraag "wat we met deze globale verklaringen moeten doen in verband met Duiven". Dat laatste vormt voor mij aanleiding een redenering te berde te brengen die als mogelijkheid niet wordt vermeld.

In eigen onderzoek naar de bewoningsgeschiedenis onder Oud-Zevenaar in de 17e en 18e eeuw leert dat het overgrote deel van de bevolking bestond uit dagloners en "koters". In Duiven, Groessen en Loo was de situatie niet veel anders. Een globale verkenning van de schattingskohieren uit die tijd bevestigt dat nog eens. Het bezit van een stukje grond in eigendom of erfpacht was de basis voor een karig bestaan. Vooral oudere mensen kwamen nogal eens in de problemen als zij het dagelijks werk niet meer aankonden en de inkomsten daarmee terugliepen. Diverse aantekeningen in de schattingskohieren getuigen daarvan. Sociale voorzieningen als tegenwoordig bestonden uiteraard niet. Wie niet voor zichzelf kon zorgen, was aangewezen op de plaatselijke armenzorg, die doorgaans vanuit de kerken werd verleend. Het hebben van kinderen vormde in die tijd een oudedagsvoorziening. Eén van de kinderen trouwde bij de ouders in (soms zelfs drie generaties onder één dak). Ouders waren daarmee verzekerd van een onderkomen en van onderhoud door de kinderen. Als een soort tegenprestatie stond daar de boedel tegenover: wie zijn ouders "aan het eind bracht" bleef op het ouderlijk huis en erfde dat. Met de gedachte aan verzorging later, diende men wel zeker te weten dat het huwelijk vruchtbaar was en er kinderen kwamen. Voordat men trouwde werd dus de proef op de som genomen, of anders gesteld: "men kocht geen kat in de zak".

Frans Staring, Zevenaar

VERENIGINGSNIEUWS

Op dinsdag, 19 maart j.l., heeft de Historische Kring de jaarvergadering gehouden. Uit deze goedverlopen vergadering, met o.a. de noodzakelijke financiële verantwoording over het afgelopen en de dito plannen voor het nieuwe verenigingsjaar, geven wij in extenso het jaarverslag van de secretaris weer.

JAARVERSLAG VAN DE HISTORISCHE KRING DUIVEN-GROESSEN-LOO.

Het jaar 1990 - het jaar waarin we tien jaar bestonden, want we zijn officieel opgericht op 11 december 1980 - is een zeer druk en bewogen jaar geweest. Heel veel tijd en energie is er gestoken in het Hartplan en het indienen van de nodige bezwaarschriften.

We denken hierbij met name aan de gedegen en kritische beschouwing door onze voorzitter bij de presentatie van de derde visie van het (Hart-)plan, op de inspraakavond van 28 november 1990. We memoreren ook het rapport van de studenten van de K.U. Nijmegen - op ons verzoek samengesteld - alsmede het door ons ingediende "alternatieve Hartplan". We mogen hopen, dat al ons werk niet tevergeefs geweest zal zijn, en dat de "hartperikelen" spoedig tot het verleden zullen gaan behoren.

Dank zij de bouw van een nieuw gemeentehuis konden wij dit jaar voor het eerst over een tijdelijke "eigen" behuizing beschikken. Hoe lang we kunnen blijven, is afhankelijk van de bestemming, welke dit pand t.z.t. zal krijgen. Anders wordt het weer verkassen, maar waarheen?

Ons ledentaantal vertoonde een lichte stijging, thans hebben we een kleine honderd leden en bijna evenzoveel abonnees.

Op de jaarvergadering van 26 april werden twee leden van het zittende bestuur - bij gebrek aan tegenkandidaten - herkozen.

Het bestuur bestaat thans uit de navolgende personen:

dhr. Th.M.J. Jonker - voorzitter - aftredend 1992;

dhr. A.Th.J. Boss - secretaris - aftredend 1992;

dhr. H.J.Th. Derksen - penningmeester - aftredend 1992;

mevr. A.J.C. Wolfsen - lid - aftredend 1993;

dhr. J.F.H. te Witt - lid - aftredend 1993.

Het bestuur vergaderde op 1 februari, 22 maart, 10 mei, 17 september, 1

november en 13 december. Er was op 22 april een ingelaste vergadering. De werkgroepen kwamen bijeen op 22 februari, 20 juni en 20 november. Helaas moeten we nog steeds constateren dat slechts een zeer beperkt aantal leden praktisch alle werkgroepen bemannen. Of we zullen werkgroepen moeten schrappen, of we moeten trachten het aantal leden (van de werkgroepen) uit te breiden.

Op 2 juli vond een extra ledenvergadering plaats om het bestuur toestemming te verlenen voor het aanspannen van een AROB-procedure inzake het St. Josefklooster.

De jaarvergadering vond op 26 april plaats; het was maar matig bezocht.

De excursie naar fort Pannerden, deskundige voorbereid door de heren G.B. Janssen (Zevenaar) en G.Th. Berentsen (Loo), ter plaatse onder leiding van de heer Wanting (Nijmegen), en het bezoek aan het Wijnmuseum in fort Lent trok aanzienlijk meer belangstelling dan in voorafgaande jaren.

De landelijke monumentendag werd op 8 september gehouden. Het programma omvatte o.m. een fototentoonstelling van Duivense monumenten in het oude gemeentehuis, twee maal een fietstocht langs een aantal monumenten, telkens afgesloten met een orgelconcert in de Loose kerk door Jeroen Boogaarts. Een woord van dank aan het organisatiecomité, bestaande uit de dames Biermans en Boogaarts en de heren Brands, Degen en van Heugten, voor het verzorgen van deze zeer geslaagde dag is dan ook zeker op zijn plaats.

De verkoop van de jaarlijkse kalender met tekeningen van vier boerderijen uit verschillende perioden in onze gemeente, getekend door mevr. Rigtering, verliep voorspoedig. Evenals in de voorgaande jaren zijn de originele tekeningen toegevoegd aan de kollektie in Thuvine.

De DRIEPAS verscheen dit jaar in de maanden april, juni en november. Misschien is het gewenst om in de toekomst wat meer populaire stukken op te nemen. In het kader van een (langzaam ontluikend) samenwerkingsverband van Liemerse historische verenigingen zijn ruilabonnementen met Didam, Doesburg, 's-Heerenberg en Wehl aangegaan, de ruilabonnementen met Huissen, Elden en Westervoort zijn gehandhaafd.

De leesportefeuille met steeds wisselende inhoud circuleerde drie keer.

Het aantal lezingen was dit jaar groter dan voorafgaande jaren.

Op 31 januari verzorgde dhr. F. van Gorkum uit Zevenaar (nu Doetinchem) een dialectavond in het Dorpshuis te Groessen.

Op 15 maart hield ons lid, dhr. W. van Heugten onder grote belangstelling een dialezing in het C.C.O.G. over het Land van Kleef.

Op 26 april (jaarvergadering in Thuvine) bereidde dhr. G.B. Janssen uit Zevenaar de jaarlijkse excursie voor met een dialezing over "De vestingwerken boven de Rijn", waarbij o.a. de Schenkenschans, de Sterreschans, het sperfort Pannerden en de Gelderse Schans werden besproken.

Op 22 november was het de beurt aan ons lid en oud-plaatsgenoot dhr. W. Peters uit Nijmegen met een interessante lezing over "Romeinse en formele tuinen".

In het (hierboven genoemde) samenwerkingsverband hield dhr. J. Berns van het P.J. Meertens Instituut te Amsterdam op 27 november in Westervoort een lezing over "Dialectologie".

Vermeld dient te worden de medewerking door ons lid dhr. R.M. Gerritsen aan een tentoonstelling van Scouting Duiven m.b.t. de Tweede Wereldoorlog en de dialezing "Een rondwandeling door Duiven naar oude foto's" van ons lid dhr. Th. Jonker voor bejaarden in Thuvine.

Het jaar overziende kunnen we vaststellen, dat dank zij de enthousiaste inzet van een beperkt aantal leden er heel veel gepresteerd is, en dat wij in tien jaren zijn uitgegroeid tot een vereniging die in de gemeente en de lokale samenleving niet meer weg te denken is.

A.Th.J. Boss, secretaris

MAANDELIJKSE INLOOPAVOND VAN DE HISTORISCHE KRING

De eerste inloopavond nieuwe stijl, op maandag 8 april j.l. is een groot succes geworden. Tien enthousiaste leden waren aanwezig. Dit n.a.v. een ingebracht idee tijdens de Algemene Ledenvergadering om een vaste avond in de avond bij elkaar te komen om over verschillende zaken te praten. Dat er onderwerpen genoeg zijn bleek deze eerste avond al. Zuster Jean Louis bracht een aantal schoolfoto's mee, waaraan we op de volgende bijeenkomst wat meer aandacht willen besteden.

Openluchtspele n

De heer H. Driessen, geboren in Groessen en woonachtig in Druten wil het graag een keer hebben over de openluchtspele n, die in de jaren dertig en veertig in de gemeente werden opgevoerd. Hij bracht op 8 april de volledige tekst mee van "het spel van den vrede", door J. Wolters t.g.v. het 40jarig regeringsjubileum van Koningin Wilhelmina. Er zijn meer openluchtspele n van Dr Jan Wolters opgevoerd: in mei 1938 "Van Riddertijd tot Burgervlijt" n.a.v. het 40jarig ambtsjubileum van burgemeester van Dorth tot Medler en "Dood en Leven" op 4 mei 1946. Tijdens de volgende inloopavond op 13 mei a.s. willen we wat meer aandacht besteden aan deze openluchtspele n. Iedereen die belangstelling heeft, misschien nog foto's van de spele n zelf of de decors heeft, of zelf heeft meegespeeld, is van harte welkom op 13 mei a.s. om 20.00 uur in het oude Gemeentehuis, Rijksweg 51. De koffie en thee staan klaar !

Gruunmoaken

De bijgaande foto is gemaakt op 21 juli 1942 bij gelegenheid van de eerste H. Mis van Herman Boss (geb.16-9-1917). De bewoners van de Eng hebben deze prachtige kerk gemaakt aan de ingang van de Eng ter hoogte van de boerderij van Roelofsen. Op de achtergrond zien we de rij knotwilgen die er nu nog staan. Op de foto staan de buurtbewoners van de Eng, waarvan reeds enkele namen bij de Historische Kring bekend zijn. Tijdens de inloopavond van juni willen we 't hebben over 't gruuunmoaken bij gelegenheid van dit priesterfeest maar ook bij andere feesten. Belangstellenden, al dan niet met oude foto's van erebogen bij bruiloften en jubilea, zijn van harte welkom op maandag 10 juni om 20 uur in het oude Gemeentehuis, Rijksweg 51, Duiven.

M.P.J. Biermans - van Dongen, Duiven

AGENDA

13 mei 1991	Inloopavond. Onderwerp: Openluchtspelen in de jaren dertig in de gemeente Duiven. De eerder aangekondigde openstelling van 21 mei 1991 komt te vervallen.
1 juni 1991	Liemers 175 jaar bij Nederland. Herdenkingstocht door de Liemers met eindpunt in Zevenaar. Tentoonstelling in het Liemers Museum.
10 juni 1991	Inloopavond. Onderwerp: Gruunmoaken. De eerder aangekondigde openstelling van 18 mei 1991 komt te vervallen.
22 juni 1991	Excursie van de Historische Kring naar kasteel Rozendaal bij Velp. Start 13.30 uur bij CCOG.
14 september 1991	Landelijke Openmonumentendag in de gemeente Duiven. Bezichtiging enkele monumenten, fietstocht langs de monumenten in de gemeente.

INHOUDSOPGAVE

- J.Th.M. Giesen: Hoe het in Duiven toeging - deel II
- W. Ebbers: Een begrafenis in de jaren twintig
- W. van Heugten: "Een best Misboeck in rood gebonden"
- W.J.Th. Peters: Drie Latijnse inscripties in Loo, twee glasheldere en een zeer duistere
- H. Driessen: Het dialecthoekje (1)
- F. Staring: Gedwongen huwelijken; bijdrage tot een discussie
- R.M. Gerritsen: Duiven vanuit de lucht

V e r e n i g i n g s n i e u w s
Jaarverslag 1990
Inloopavonden
Agenda